

DE ZEVEN VINKJES

JORIS
LUYENDIJK

Hoe mannen zoals ik de baas spelen

Uitgeverij Pluim
Amsterdam/Antwerpen

Hoera voor Joris

Het is de lente van 2011 en zojuist heeft de Britse krant *The Guardian* me mijn droombaan aangeboden: of ik naar Londen wil komen om de mentaliteit van de bankiers in de city in kaart te brengen.

Wat was ik trots, wat was ik blij. Al op de basisschool wilde ik schrijver worden, en veel in spannend buitenland wonen. Daarom was ik als student naar Amerika en Egypte gegaan, en als beginnend journalist opnieuw in Egypte, Libanon en ten slotte de bezette Palestijnse gebieden beland. Over deze avonturen had ik twee bekroonde bestsellers geschreven, die waren verschenen in dertig landen nog aan toe. En nu, net voor mijn veertigste verjaardag: Londen!

Hoera voor Joris.

Voor ik bij *The Guardian* ging werken, geloofde ik dat ik al dit succes op eigen kracht had verdiend. Of eigenlijk: ik

dacht hier helemaal niet over na.

Dankzij een progressieve opvoeding en bijna vier jaar in Egypte beseftte ik wat een mazzel het is om in het Westen te worden geboren, en dan ook nog in het welvarende, stabiele Nederland. Is het handig om in het lichaam van een witte man verpakt te zitten? Vast. Maar geprivilegieerd, *moi*?

Ik was een harde werker die zijn hele jeugd een krantenwijk had, die voetbalde en zeker niet hockeyde, en die geconfronteerd met corpsballen in groepsverband nog altijd een acute allergieaanval krijgt. Ik, deel van de elite? Ik, een exponent van een soort elite binnen de elite? Tuurlijk joh. Voor mij waren de elite anderen: 'onze leiders', bankiers, magnaten, de adel of rijke families. Had iemand me gevraagd naar mijn mening over 'diversiteit', dan zou ik hebben gezegd dat ik dat juist prima vond... Zolang het maar niet ten koste gaat van de kwaliteit.

Ik weet nog goed hoe ik voor het eerst met mijn fonkelnieuwe securitypasje door de poort ging bij *The Guardian* en bij mezelf dacht: hier wil ik nooit meer weg. *The Guardian* heeft tien keer meer mensen in dienst dan *NRC Handelsblad* of *de Volkskrant* en bereikt online net zo'n groot publiek als *The New York Times*. Het is de krant van Wikileaks, en van de onthulling door Edward Snowden dat Amerikaanse en Britse inlichtingendiensten de wereldbevolking surveilleren en bespioneren.

Maar nauwelijks bungelde dat pasje aan een sleutelkoord om mijn nek, of mijn optimisme kreeg een tik. Ik wist al dat ik wegens een personeelsstop niet officieel in dienst zou komen. Nu bleek dat ik om die reden ook niet op de redactie mocht zitten werken. Voor overleg en vergaderingen was ik welkom, voor de rest moest ik elders een werkplek huren.

Dat bleek enorm duur, en vooral zag ik dat niet voor me: om te kunnen samenwerken met collega's moeten ze je toch kennen?

Kon ik niet toch naar de redactie komen, en kijken welke werkplek die dag vrij was? Wie ging dat nu controleren? Maar stel dat het echt niet mocht, dan zou ik enorme problemen kunnen krijgen. Moest ik het nog eens vragen, of dwong ik zo mensen tot actie die anders best een oogje hadden willen dichtknippen? Wat lastig dat ik nog niemand zo goed kende dat die dit even via via voor mij kon peilen.

Ik informeerde heel voorzichtig bij de chef opinie onder wie ik officieel 'viel', en kreeg een antwoord waarmee ik alle kanten op kon – en geen stap verder kwam. Uiteindelijk ben ik op de redactie gaan zitten en daar is nooit iets van gezegd. Maar wat een valse start.

Ik was bij *The Guardian* gekomen dankzij een conferentie in Amsterdam over journalistieke vernieuwing waar

hoofredacteur Alan Rusbridger sprak. Na afloop raakten we aan de praat en kon ik hem vertellen over een journalistieke methode die ik aan het ontwikkelen was: deel je leerproces. Ik zeg als journalist niet: 'Lees mij want ik weet al hoe het zit.' Ik zeg: 'Wie van u, lezers, heeft zoveel kennis dat u me kunt helpen begrijpen hoe het zit?' Deze lezers interview ik, en zo ontdek ik van alles waarvan ik aan de overige lezers verslag doe – die zo met mij mee leren.

Het klinkt simpel en dat is het ook, alleen is de journalistiek een machowereld waar het benoemen van de eigen onwetendheid geldt als radicaal. Maar Rusbridger zag zo'n leerproces over de stam der bankiers wel zitten. Zeker in die pre-brexitjaren was de city van Londen het onbetwiste financiële hart van Europa: wat waren dat voor mensen die een paar jaar eerder bij de financiële crash van 2008 de wereldeconomie bijna hadden opgeblazen?

Dus ik publiceerde in *The Guardian* een soort brief aan de bankiers: wie van jullie wil deze buitenstaander uitleggen hoe het werkt in de city? En begin alsjeblieft bij het begin want ik weet nog van niks.

Sommige collega's konden hun scepsis moeilijk verbergen. Welke bankier ging nu zijn baan riskeren voor de *banker-bashing Guardian*? Maar het liep meteen als een trein. Niet alleen waren steeds weer nieuwe bankiers bereid de regels te trotseren en in het diepste geheim af te spreken. Ze spraken over hun werk als normale mensen, in normalemensentaal. Die interviews gingen online, en

inspireerden weer andere bankiers tot deelname.

Hoera voor de bankiers. Maar nu wilde ik meer. *The Guardian* loopt wereldwijd voorop in journalistieke innovatie en bereikt miljoenen lezers per dag. Dit was de kans van mijn leven om te laten zien hoeveel potentieel deze journalistieke methode heeft.

Natuurlijk liepen er veel meer mensen rond op de redactie met ideeën en plannen voor radicale journalistieke vernieuwing. Dat maakte *The Guardian* zo inspirerend. Ik moest zorgen dat mijn journalistieke methode op de radar kwam van de mensen direct boven mij. Dat betekende zichtbaar worden en dan steun en ‘draagvlak’ regelen – wat in het Engels *buy-in* bleek te heten.

Maar hoe ging ik dat doen? Voor echt belangrijke vergaderingen, brainstorms en presentaties werd ik niet uitgenodigd. Of ik kreeg geen spreektijd. Of ik kreeg spreektijd, maar te weinig. Of ik kreeg genoeg ruimte, maar kwam blijkaar niet overtuigend over. Met mijn voorstellen gebeurde in ieder geval niks.

De interviews met bankiers bleven intussen zulk sterk materiaal opleveren, dat ik er columns over kon gaan schrijven die *The Guardian* verkocht aan *NRC Handelsblad* en de Vlaamse krant *De Standaard*. De adjunct-hoofdredacteur hoorde hiervan en stelde voor ze ook te plaatsen in

de papieren editie van *The Guardian*. Nu was ik helemaal over the moon van blijdschap. Dit was precies het podium waar ik naar zocht. Maar toen gebeurde er niks. 'Joris, we love your columns,' zei de adjunct-hoofdredacteur als ik weer voldoende moed had verzameld om ernaar te vragen. 'Als ze niet goed zijn, zeg het me dan,' zei ik steeds vertwijfelder. Hoe kan ik anders leren wat er beter moet? 'Ze zijn geweldig zoals ze zijn,' verzekerde ze me steeds opnieuw. Ik moest nog even geduld hebben.

Maanden ging dit door tot ik het maar niet meer ter sprake bracht.

Ik ben nooit goed geweest in oppervlakkige gesprekjes bij de koffieautomaat, het kopieerapparaat of de liften. Maar bij *The Guardian* had ik bijna permanent het gevoel dat ik iets verkeerd begreep of deed. Dan reageerde ik op een anekdote of grap van iemand en kapte die het gesprek abrupt af. Was ik onbegrijpelijk geweest? Saai? Grof? Langdradig? Of was dit 'gewoon' hoe Engelsen een kantoorpraatje beëindigen op het moment dat ze zich realiseren hoeveel ze die dag nog te doen hebben? Regelmatig had ik het idee dat ik 'klikte' met iemand, maar die persoon niet met mij. Of misschien toch, en had ik het niet door? Maar een 'klik' betekent toch dat je elkaar aanvoelt?

Ik leerde mezelf een Britse uitspraak aan en ging 'dànce' en 'tomàto' zeggen in plaats van het Amerikaanse 'dèence' en 'tomééto'. Ik ging mijn tanden beter poetsen, veran-

derde van deodorant en probeerde me te kleden zoals collega's. Maar daar lag het allemaal niet aan – of niet alleen.

Hoe dan ook maakte het Engels me gefrustreerd, alsof er zich een kooi om mij sloot op het moment dat ik begon te praten. Iedere kennismaking verliep langs dezelfde lijnen: 'Ja... maar waar kom jij écht vandaan?' Het waren altijd aardige en geïnteresseerde gesprekje's – de meeste mensen bij *The Guardian* zijn aardig en geïnteresseerd. Maar het ging wel steeds over wat mij anders maakte. Soms leek het alsof alles wat ik deed aan mijn nationaliteit werd gekoppeld, zodat zelfs succesjes mijn positie als outsider onderstreepten.

Behalve dat er weinig succesjes waren. Misschien is het mijn taalbeheersing, dacht ik, en leerde een halfjaar lang iedere week een column uit de *Financial Times* uit mijn hoofd, achthonderd woorden ofwel ruim drie pagina's in een boek als dit. Tijdens het zwemmen op vrijdag kon ik die dan foutloos voor mezelf opzeggen.

Dit bleek een verrassend goede manier om in een vreemde taal te leren denken, in plaats van dat je alles vertaalt. Maar hoe beter dit lukte, hoe meer ik besepte dat ik mijn Engels nooit 'op het puntje van mijn tong' zou kunnen proeven. Het was gewoon niet de taal waarin ik in mijn jeugd ben getroost, voorgelezen en voor de gek gehouden, waarin ik heb leren lezen, tellen, flirten en ruziemaken. Deze achterstand ging ik nooit meer helemaal inlopen.

Tegelijk bleef mij van alles ontgaan, hoe groot mijn woordenschat ook werd, of hoe foutloos mijn grammatica. Dan zei iemand in een vergadering over een collega: ‘*Well he would, wouldn’t he?*’ en knikten alle aanwezigen veelbetekenend. Dat bleek een zin uit de rechtszaak over het Profumo-schandaal uit de jaren zestig. Hoe kon ik dat weten?

Een collega legde me een app binnen het *Guardian*-computersysteem uit en zei met een enorme glimlach: ‘*Does exactly as it says on the tin!*’ Ik probeerde haar een enorme *smile* terug te geven, maar ze zag meteen dat ik geen idee had waarnaar ze verwees en legde geduldig uit dat die zin uit een beroemd reclamespotje kwam. Soepel en losjes werd het niet zo.

Ik ging erop letten als ik met mijn gezin thuis Nederlands sprak: hoeveel van mijn uitdrukkingen, woorden en zinnestukjes uit het werk komen van Annie M.G. Schmidt, André van Duin, Koot & Bie, Jiskefet, Brigitte Kaandorp, Theo en Thea, Wim T. Schippers, André Hazes, Jenny Arean of Doe Maar, en hoeveel er verwijzen naar een televisieprogramma, film- of romantitel, naar reclames of Postbus 51-mededelingen van soms dertig jaar terug, naar een verkiezingslogan, dichtregel of een iconische uitspraak van een BN’er.

Engelsen hebben net zo’n pop-cultureel archief. Het is nog wel wat groter dan het onze en creatieve grootverbruikers van taal zoals bij *The Guardian* putten hier constant uit. Een enkele keer sprak zo’n zegswijze voor zich, anders zocht ik het later op. Razend interessant allemaal,

maar wat zat ik vaak een beetje schaapachtig mee te lachen, nadat iemand zo'n voor mij nieuwe uitdrukking had gebruikt.

Aan mijn Nederlandse pop-culturele archief had ik in-tussen niks – dat zat daar in mijn hoofd als software dat op geen andere computer kan draaien dan de jouwe.

En dan was er de kantoortaal, een derde soort Engels waarin ik tekortkwam. In Nederland zal ik nooit tegen een collega zeggen dat hij iets 'verkeerd heeft gedaan'. Er is in zijn werk 'een foutje geslopen'. Ben ik zelf slordig geweest of lui, dan 'is dat inderdaad bij mij blijven liggen'. Tegelijk zien Nederlanders zichzelf als een volk dat 'rechtdoorzee' is en het liefst 'zegt waar het op staat'.

De Engelse kantoortaal heeft dit soort paradoxale nuances ook, alleen waren die mij vreemd. Enkel de Engelse afkeer van 'recht voor zijn raap' had ik meteen door. Dat wordt gezien als of hufterigheid of incompetentie: kennelijk ben je niet bereid of in staat je boodschap zo in te kleden dat niemand onnodig voor het hoofd wordt gestoten.

Online viel er gelukkig van alles te vinden over kantoortaal en 'wat Engelsen zeggen en wat Engelsen bedoelen'. Je gebruikt '*very interesting*' voor 'wat een onzin' en '*what a brave proposal*' betekent: 'bent u gek geworden?' De Engelse cultuur kent vier verschillende verontschuldigingen: *sorry*, *very sorry*, *terribly sorry* en *awfully sorry*. Elk drukt een andere nuance uit, en verkeerd gebruik komt snel bot of overdreven over.

Zelf had *The Guardian* ook nog eigen uitdrukkingen

en zegswijzen, dus stak ik een opschrijfboekje bij me om discreet te noteren welke formulering bij welke situatie paste. Dat hield ik dan bij de hand als ik een e-mail schreef. Voor een vrijblijvend aanbod van hulp: *'Is there anything at this end we can do?'* Als je voorzichtig wil informeren: *'As this is a topic that is not going away any time soon, I just wondered if...'* Over een losse deadline: *'Don't worry if it slips a bit.'*

Kantoor-Engels viel net als kranten-Engels te leren, maar een *native* zou ik nooit worden. Zo werd ik weer bijna dankbaar voor mijn accent want dan konden collega's mijn culturele missers althans plaatsen. Engeland heeft nu eenmaal een andere cultuur dan Nederland, met andere omgangsvormen rond bijvoorbeeld beleefdheid en hiërarchie. Engelse bankiers die in de city bij ABN AMRO of ING werkten, vertelden hoezeer ze moesten wennen aan de Nederlandse lomphheid. 'Dan zag een Nederlandse collega dat ik naar de kapper was geweest. Op mijn vraag wat ze ervan vond, antwoordt zo iemand dan: "Je vorige kapsel stond je beter." Dat heeft wel even geduurd, voor ik kon geloven dat dit normaal gedrag is, voor een Nederlander.'

In het vliegtuig naar Londen zat ik soms naast Nederlandse managers die in Engeland werkten. Gevraagd naar de verschillen zei zo iemand bijna altijd: 'Iedereen doet wat je zegt. Wat een verademing! Maar wacht even, denk je na drie maanden opeens. Als iedereen hier altijd doet wat ik zeg, hoe kom ik er dan achter of het wel goed gaat?'

Engelse vrienden die ik op een feestje ter gelegenheid van Koninginnedag beelden liet zien van de viering, waren overtuigd dat ze naar een parodie keken. Je als kroonprins laten filmen bij het koekhappen? Een vorstin die wat op een markt rondloopt en zich lachend op de wang laat zoenen door een wildvreemde... Dan is je gezag toch weg?

Niet bij Nederlanders. Die sluiten de Oranjes op zo'n moment juist in het hart.

Dit soort cultuurverschillen tussen landen die nog geen tweehonderd kilometer van elkaar liggen en al eeuwen diepgaand met elkaar zijn vervlochten, boeiden me mateloos, als antropoloog. Maar de gretige immigrant die ik ook was viel meer en meer ten prooi aan verwarring en onzekerheid. Ik wist me niet te gedragen, letterlijk. Zonder dat ik het destijds besepte begon ik mezelf kleiner te maken, en soms bijna onzichtbaar. Bij lezingen van een prominente gast op de redactie stelde ik steeds minder vaak een vraag. Ik liet grapjes of ironisch bedoelde opmerkingen steeds meer achterwege, laat staan dat ik nog aanbod mee te denken met voorstellen van anderen.

Ik 'klikte' niet, bij *The Guardian*. Dat was geen racisme of seksisme, want ik zag er net zo uit als de hoofdredacteur, de premier van het land en de kroonprins. Het was mijn

achtergrond. Ik had een andere taal en omgangsvormen, en een ander pop-cultureel archief dan de mensen om mij heen. Maar ik miste nog iets belangrijks: een jeugd in de ‘juiste’ sociale klasse.

Naarmate ik meer collega's leerde kennen, viel me op hoe velen hadden gestudeerd aan 'Oxbridge' (een samen-trekking van Oxford en Cambridge), of aan de even prestigieuze London School of Economics. Hoe hoger in de organisatie, des te meer personen deze opleiding met elkaar deelden.

En juist dit selecte groepje bleek heel vaak nog een kenmerk gemeen te hebben. Ze hoorden bij de circa 7 procent van het land die naar een particuliere middelbare basisschool is gegaan, of anders naar een *grammar school* – het Engelse equivalent van het gymnasium dat in de jaren tachtig grotendeels is afgeschaft.

Deze collega's hadden de soort ouders die zo'n eliteschool kunnen betalen, of een beurs weten te regelen: hoogopgeleid of welgesteld dus. Die ouders woonden in dezelfde soort buurten, namen hun kinderen mee op dezelfde soort vakanties en deden ze op dezelfde soort sportclubs.

Het was niet zo dat alle collega's met dit soort nest en opleiding elkaar kenden. Ze waren onderling ook heel verschillend, qua geslacht, seksuele identiteit en soms huidskleur. Maar ze konden elkaar makkelijk leren kennen. Ze hadden eenzelfde soort jeugd achter zich, met op hun privé- of grammar school en daarna Oxbridge de-

zelfde soort vormende jaren als puber en jongvolwassenne.

Gaandeweg leerde ik dit soort collega's herkennen en na een tijdje kon ik ze er zo 'uitpikken'. De sleutel was hun volkomen ontspannen omgang met *Queen's English*. Dit is het Britse equivalent van Algemeen Beschaafd Nederlands en wordt gebruikt door de BBC, politici en de rechterlijke macht. Queen's English verwijst naar het 'juiste' vocabulaire en hoe je dat 'hoort' uit te spreken. Maar nog veel subtieler komt het tot uitdrukking in wat je toongebruik zou kunnen noemen: hoe je met toon en klemtoon aangeeft wat je werkelijk bedoelt. Zodat je snapt wanneer '*we should do lunch some time*' betekent: 'Ik wil jou nooit meer zien'. En wanneer: 'Laten we een keer lunchen!' Dat je snapt wanneer 'Joris, *we love your columns*' betekent: 'We vinden je columns goed en gaan ze plaatsen,' en wanneer het betekent: 'Sorry, het gaat toch niet door met die columns van je, ik kan je niet vertellen waarom dus hou erover op.'

Hoe vaak ik niet bij vergaderingen heb gezeten waar geen woord viel dat ik moest opzoeken terwijl ik na afloop toch geen idee had wat er was besloten. Soms zeiden mensen '*maybe, maybe not*', maar bedoelden ze: 'vergeet het maar'. Soms: 'dat zou nog best eens kunnen, ja'. En soms: 'ik weet het echt nog niet, misschien wel, misschien niet'.

Welke was het? Collega's met een jeugd in de hogere middenklasse spraken van huis uit Queen's English en

wisten dit feilloos. Hun ouders gebruikten de variaties van ‘*maybe, maybe not*’ op dezelfde manier als later op hun privéschool, op Oxbridge, en nu bij *The Guardian*.

Dat ik dit helder kreeg, dank ik aan collega’s voor wie Queen’s English ook een soort ‘tweede taal’ was geweest. Je had bij *The Guardian* natuurlijk ook mensen uit de arbeidersklasse, en hier en daar een boerenzoon of -dochter. Sommigen van hen hadden hun ‘platte’ manier van praten behouden, anderen hadden dictie en ook woordkeus aangepast. Maar hoe ze zich ook opstelden, om zich staande te houden bij *The Guardian* hadden ze allemaal het toongebruik van de hogere middenklasse moeten leren. Misschien toen ze dankzij een beurs naar een privéschool mochten, of op Oxford of Cambridge waar ze ondanks hun diploma van een staatsschool binnen waren gekomen. Anders hadden ze het pas bij *The Guardian* geleerd, of in een eerdere baan waar de hoogopgeleide middenklasse de dienst uitmaakt.

Deze collega’s hielpen me na vergaderingen en presentaties ontcijferen wat er werkelijk was gezegd, en maakten me enigszins vertrouwd met de codes van de Engelse hogere middenklasse.

Engelsen stellen de kantoortuin vaak voor als een atletiekbaan. Iedereen loopt zijn race en voor gelijke kansen

is het enkel noodzakelijk dat iedereen zonder vooroorde-
len wordt behandeld en beoordeeld.

Het idee van eenlingen die met elkaar de strijd aangaan past in de individualistische Angelsaksische traditie. Het is zeker onderdeel van werk: *to compete* met collega's. Maar werken is zo vaak sámenwerken, waarbij je elkaar moet 'aanvoelen' zodat je weet hoe je de ander de bal kunt 'toespelen'. Vaak gaat dit over 'gunnen', een woord dat Engelsen niet eens hebben. *To begrudge* ofwel 'misgunnen' bestaat dan weer wel.

Ik wist bij *The Guardian* gewoon niet 'hoe het werkt', en kon dit alleen met heel erg veel moeite hooguit een beetje inhalen: hoe reageer je op de juiste manier op een complimentje van een collega, en hoe deel je er eentje uit? Hoe vraag je op de juiste manier om een gunst, of herinner je iemand eraan dat je er een hebt verleend? Hoe uit je op de juiste manier bijval of juist afkeuring, onverschilligheid of ongeduld? Hoe zorg je op de juiste manier dat de baas weet dat jij het meeste werk hebt verricht bij een bepaalde opdracht zonder onbescheiden over te komen? Een collega antwoordt niet op een mail. Hoe kom je er op de juiste manier achter of dit uit onwil is of dat er iets anders speelt, en in dat laatste geval: wat dan? De baas maakt een grap en je lacht zoals iedereen net iets te hard. Hoeveel te hard? Hoelang? Een collega flikt je een kunstje en nu krijg jij de schuld. Hoe verdedig je je, op de juiste manier?

Enzovoort enzovoort.

Het probleem was niet alleen dat de codes van de hogere middenklasse mij vreemd waren. Het probleem was ook dat leidinggevendenden die niets anders dan deze codes kenden, het bestaan ervan niet leken te beseffen. Er is dat verhaaltje van de vis die bij een andere vis informeert naar het water en als antwoord krijgt: ‘Wat is water?’

Op eenzelfde manier liep ik bij *The Guardian* te zwemmen: ‘Hoe zijn hier de codes?’ Waarop collega’s die hun hele leven in dezelfde hogere middenklasse hadden verkeerd, verbaasd vroegen: ‘Waar heb je het over? Wees gewoon jezelf!’

Wie weet dat het voor sommige *working class*-collega’s helend werkte om een ander de weg te wijzen die ze zelf eerder hadden moeten afleggen. Hoe dan ook, ik ben ze diep dankbaar. Ze leerden me onderscheid maken tussen gedrag dat typisch Engels is, typisch *Guardian* en typisch hogere middenklasse. Zo ging ik inzien hoe groot de afstand is tussen mijzelf en de Engelse hogere middenklasse, en toen wist ik: dit ga ik niet overbruggen.

Ik zou mijn hele manier van doen en denken moeten doorlichten, opnieuw afstellen en zelfs heruitvinden.

Dit kan ik niet, en zelfs als ik het kon, zou ik mezelf kwijtraken. En hoe goed ik ook assimileer, helemaal ga ik er nooit bij horen. Wat je jezelf later aanleert, voelt altijd

anders dan wat je in je jeugd meekrijgt. Anderen zullen dat haarfijn doorhebben.

Van de bankiers hoorde ik dat je nooit moet gaan zitten wachten tot je eruit wordt gegooid. Altijd zelf de regie houden. Ruim twee jaar had ik het bij *The Guardian* volgehouden. Toen diende ik met nog tien maanden op mijn contract mijn ontslag in, om een boek over bankiers te gaan schrijven, maar ook om nooit meer terug te keren.

Dag jongensdroom, en niks hoera voor Joris.